

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2021.01.091>
УДК 070.41:811.161.2'271.14

М.В. РІПЕЙ, асистент кафедри мови засобів масової інформації,
Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Генерала Чупринки, 49, м. Львів, 79044
E-mail: maria-kr@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6040-3539>

ПОРУШЕННЯ ЛЕКСИЧНОЇ НОРМИ В СУЧАСНІЙ ГАЗЕТНІЙ МОВІ

Зосереджено увагу на критиці мови як одному із ключових напрямів у розвитку медіалінгвістики. Зазначено, що критика мови — це дослідження мови оприлюдненого матеріалу, її головною метою є виявляти й виправляти недоліки. Розглянуто випадки ненормативного подання слів у газетних публікаціях, правильність вживання яких пояснено в довідковій літературі, і лексем, значення яких у довідковій літературі чітко не розмежовано. Приклади наведено зі щоденної всеукраїнської газети «День», що є одним з найпопулярніших видань у рейтингу загальнонаціональних медіа.

Ключові слова: ненормативне вживання, лексема, словники, газетні публікації.

У сучасних умовах активні процеси слововживання головно визначаються мовною практикою засобів масової інформації, які «здійснюють найвідчутніший вплив на вироблення узвичаєного мовного стандарту, вони формують і певні мовні смаки, моду на слововживання» [7]. З огляду на це особливої уваги потребує вивчення мови засобів масової інформації, які «повинні культивувати, поширювати норму й естетику мово-вираження і на рівні слова, і на рівні висловлення» [20: 135].

Одним із ключових напрямів у розвитку медіалінгвістики вважають критику мови, яка спрямована виявити критерії досконалості / недосконалості медіатексту та дослідити шляхи його удосконалення. В. Васильєва [2], П. Жолнеревич [8] розглядають редагування як визначення якості запропонованого до оприлюднення твору, його вдосконалення у співпраці з автором, підготовку до відповідного оформлення, а критику мови — як дослідження мови оприлюдненого матеріалу.

Цитування: Ріпей М.В. Порушення лексичної норми в сучасній газетній мові. *Українська мова*. 2021. № 1 (77). С. 91–103. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2021.01.091>

Мета критики мови, як і будь-якої критики, — «оцінити достоїнства, виявити і виправити недоліки» [23: 283], дотримуючись добросовісності й уникаючи порожнього критиканства. Якщо помилковий варіант протиставляти правильному, порівнюючи з ним, то це сприятиме засвоєнню правильного варіанта. Так званий «негативний мовний матеріал» може слугувати тим тлом, на якому чіткіше виявляються механізми поєднання думки і слова; помилки дають змогу чіткіше окреслити норму» [19: 71].

Особливої уваги потребує критика мови медіатекстів, зокрема газетних публікацій (тепер значною мірою поширені в електронній версії), з метою виявлення і виправлення порушень лексичної норми.

Ставимо за мету розглянути випадки ненормативного подання слів у газетних публікаціях, правильність вживання яких пояснено в довідковій літературі, і лексем, значення яких у довідковій літературі чітко не розмежовано.

У кожен історичну добу питання культури мови газет привертали увагу мовознавців, редакторів. Критику газетної мови з погляду порушення лексичної норми можемо простежити в 1920-х рр. Ще 1925 р. надруковано словничок газети «Пролетарська Правда», де було «використано весь матеріал попередньої праці та зібрано типовіші помилки проти української лексики наших газет» [5: 18]. А 1928 р. видано «Нашу газетну мову» М. Гладкого, де зазначено, що «лексика, словниковий матеріал, що ним орудує наша преса, це саме те, що найбільше впадає кожному в око, що легко зауважити» [там само: 16].

У 1930-х рр. журнал «Рідна мова» (головний редактор І. Огієнко) у рубриках «Мова наших часописів» і «Мова наших видань» розглядає російнізми, полонізми, місцеві слова й вислови, подає правильні відповідники, «очищаючи нашу літературну мову від непотрібного їй засмічення» [11: 408]. І. Огієнко вважав, що «часописна мова — то найсильніший засіб збільшити культуру літературної мови» [13: 294]. Писав: «Газету ж читають усі... А читаючи, переймають її мову, свідомо чи несвідомо... величезна сила впливу газетної мови на вироблення культури мови літературної, і звідси ж випливає її велика відповідальність за стан літературної мови» [там само: 289]. Зауважуючи, що «через загальне мале знання відтінків наших слів у нас дуже часто вживають слова не в їхнім значенні, — плутають їх, а то й зовсім вивертають» [14: 387–388], І. Огієнко також зазначав: «Нікому не хочу витикати їхніх «помилки», — хочу тільки допомагати нашій пресі скоріш створити найміцніший ґрунт для розвитку нашої культури — соборну літературну мову. Ось тому сердечно прошу робітників пера не брати за зле цієї нашої праці, — всі ми спокійно приймаємо... лікарські поради, так само можна приймати й фахові поради мовні, коли мовний організм наш «не в порядку» [13: 260].

Аналізуючи газетну мову, М. Гладкий вказує на безпосередній вплив російської мови, переймання російських слів, намагання «перекладати російські слова, замість того, щоб знайти відповідне до даного розуміння українське слово, а часом і цілий вислів» [5: 28]. Бо «історичне спів-

життя українського й російського народів не могло не позначитись на їхніх мовах» [1: 16], «тривала грубо асиміляторська політика призвела до глибокого проникнення росіянізмів до системи української мови» [10: 18]. Г. Солганик акцентує, що мова засобів масової інформації повинна бути бездоганною, грамотною, нормативною, «відхилення від норми можливі, але вони повинні бути усвідомлені, мотивовані стилістичним завданням, задумом» [21]. Бо мова засобів масової комунікації є «активний суб'єкт, який забезпечує важливу суспільну функцію української мови — реалізацію її літературного стандарту, тобто нормовано, з культуромовними традиціями загальноприйнятої мови спілкування» [20: 134].

Особливої уваги потребує виявлення в газетних текстах слів, ужитих у невластивому їм значенні, що є одним із найпоширеніших відступів від лексичної норми [22].

Для подолання труднощів слововживання написані поради і довідники, зокрема, «Антисуржик» (за ред. О. Сербенської), «Етюди про мову» (І. Вихованець), «Культура мови на щодень» (укладачі Н. Дзюбишина-Мельник, Н. Дужик, С. Єрмоленко та ін.), «Культура слова: Мовностилістичні поради» (О. Пономарів), «Культура української мови» (за ред. В. Русанівського), «Неправильно — правильно. Довідник з українського слововживання» (М. Волощак), «Сам собі редактор» (Н. Непийвода), «Секрети української мови» (С. Караванський), «Українське слово у вимірах сьогодення» (К. Городенська), «Як ми говоримо» (Б. Антоненко-Давидович) та ін. А також працюють теле- та радіопередачі, сайти. Однак, читаючи публікації щоденної всеукраїнської газети «День» (в архіві електронної версії), що є одним із найпопулярніших видань у рейтингу загальнонаціональних медіа¹, виявляємо помилкове вживання лексем: *І саме про відміну* (правильно *скасування*) *тестування публічно заявляв освітній омбудсмен...* (16.06.2020), *...відміна* (правильно *скасування*) *мораторію — це лише частина великої реформи* (05.01.2021), *...червона зона не вплине на відміну* (правильно *скасування*) *виборчого процесу* (21.10.2020); *...були незадовільні умови проживання, відсутність* (правильно *не вистачало* або *бракувало*) *коштів на продукти і ліки...* (23.07.2020); *До сьогодні слово «Голодомор» відсутнє* (правильно *немає* або *не зафіксоване*) *в провідних словниках* (22.07.2020); *...коли дана* (правильно *ця*) *тема виникла...* (30.09.2020), *...архітектурний конкурс на... проектну пропозицію облаштування даної* (правильно *цієї*) *території* (09.02.2021); *...н'еса користувалася* (правильно *мала*) *таким шаленим успіхом...* (31.01.2020); *...вистави користуються* (правильно *мають*) *популярністю...* (27.11.2020); *...може привести* (правильно *привести*) *до нових загроз...* (26.10.2020), *...спалах коронавірусу може привести* (правильно *привести, спричинити*) *до зростання безробіття...* (18.03.2020); *Учні музичних шкіл матимуть можливість приймати*

¹ Дослідження «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2020 році». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3113580-presentacia-novogo-opituvanna-usaidinternews-sodo-spozivanna-media.html>

(правильно **брати**) участь у репетиціях, грати в оркестрі... (17.02.2021), Франція і Німеччина, які **приймають** (правильно **беруть**) участь у «нормандському форматі»... (04.12.2020), ...не заборонено **приймати** (правильно **брати**) участь учням членів журі... (15.01.2020), ...**Приймають** (правильно **беруть**) участь і миротворці з України... Активну участь **приймали** (правильно **брали**) українські миротворці (23.06.2020); Ізраїльтяни, що **вилітають** в «зелені» країни, не повинні будуть **знаходитися** (правильно **перебувати**) в режимі самоізоляції... (15.10.2020), ...у спеціальній тематичній експозиції, яка... буде **знаходитися** (правильно вилучити **знаходитися** чи вилучити **яка буде знаходитися**) під відкритим небом (09.02.2021), ...завод, що **знаходився** (правильно **був**) під контролем... (27.08.2020); ...сотні різних мутацій коронавірусу SARS-CoV-2, який **викликає** (правильно **спричиняє**) захворювання COVID-19 (07.05.2020), Пандемія **викликала** (правильно **призвела до (спричинила, стала причиною)**) «цунамі» ксенофобії у світі... (08.05.2020); Тематика і сюжетика робіт... **співпадають** (правильно **збігаються**) із назвою і метою виставки (11.02.2021), ...локдаун, який почав діяти в Україні 8 січня, **співпадає** (правильно **збігається**) з інкубаційним періодом... (08.01.2021); Санкції за недопуск мають **складати** (правильно **становити**) мільйони гривень... (07.02.2020); ...рівень безробіття в червні **складе** (правильно **становитиме** або **дорівнюватиме**) 15,6% (14.04.2020); ...рівень фінансування **складе** (правильно **становитиме**) приблизно одну десяту від колишнього... (16.05.2020). Щоб інформувати читача у стислій і зрозумілій формі, у реченнях **Мета уряду полягає в тому, щоб...** (25.02.2020), ...одна з головних провин ВООЗ **полягає в тому, що...** (22.04.2020), **Іронія долі полягає в тому, що...** (22.04.2020) варто лексему **полягати** вилучати або замінювати на **є, була (було, був)**: **Мета уряду в тому, щоб...** (**Метою уряду є...**); ...одна з головних провин ВООЗ **в тому, що...** (...однією з головних провин ВООЗ **є...**); **Іронія долі в тому, що...** та ін.

Правильність вживання вищенаведених слів пояснено у довідковій літературі. Очевидно, причиною порушення лексичної норми є не неправильний / неточний добір журналістами слова, а автоматичний переклад російських слів на українську мову. Адже автоматичний перекладач вибирає перше із запропонованих у переліку слів, яке може бути й помилковим.

Труднощі у слововживанні виникають тоді, коли значення слова чітко не розмежовано в довідковій літературі. Зокрема, у газетних публікаціях читаємо: ...змальовує **пікові ситуації напруги**, де **матадор зливається з биком...** (21.02.2020); ...**можуть викликати соціальну напругу в Україні** (22.03.2020); ...**посилення напруги між Сирією та Туреччиною** (13.02.2020); ...**викликало сильну соціальну напругу у ветеранському середовищі** (03.12.2020).

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (укладач В. Бусел) нечітко розмежовано значення слів **напруга** і **напруження**. Лексему **напруга** пояснено як те саме, що **напруження** у другому та четвертому значенні, тому й сприйматимемо їх як синоніми. Зокрема, зазначено,

що **напруга** — це «1. Дія і стан за знач. напружувати, напружити і напружуватися, напружитися. 2. Те саме, що напруження 2. 3. *спец.* Те саме, що напруження 4. 4. *спец.* Фізичний стан електрики...» (ВТССУМ1: 731). А **напруження** — «1. Дія за знач. напружити і напружитися. 2. Стан піднесення, збудження, зосередження сил під час здійснення чого-небудь... 3. *перен.* Скрутне, тяжке становище де-небудь, із чим-небудь. 4. *спец.* Величина тиску або розтягання...» (там само). Таке ж тлумачення подано в 11-томному словнику (СУМ V: 162, 163) і в 20-томному (СУМ ONLINE).

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» зафіксовано й інші приклади вживання лексем **напруга** і **напруження**: «повторне переживання» початкового досвіду, який спричинив **напругу** (ВТССУМ1: 2); перебуває під високою **напругою** (механічною, електричною, психічною тощо) (там само: 153); відчуття **напруги** чи дискомфорту в зв'язку зі своєю статтю (там само: 230); зменшена **напруга** чи тонус м'яза чи органа (там само: 242); міжнародна **напруга** (там само: 289); фантазії... спричиняють значну **напругу** та тривогу (там само: 297); випуск емоційної енергії, що допомагає зняти **напругу** (там само: 529); м'язова **напруга** (там само: 1362). Також фізичне та розумове **напруження** (там само: 43); фізичне або моральне **напруження** (там само: 132); нервові **напруження** (там само: 168); **напруження** організму (там само: 240); внутрішнє **напруження**; стримуваний протест (там само: 1045); психоемоційне **напруження** (там само: 1185); перебуває в стані крайнього **напруження** (там само: 1393); **напруження** судинних стінок (там само: 1461). А в тлумаченні «кульмінації» використано і **напругу**, і **напруження**: «найвище **напруження**, піднесення у розвитку чого-небудь. // Момент найбільшої емоційної **напруги** в музичному творі або його частині» (там само: 596). Отже, відповідно до цього словника психічна **напруга**, але психоемоційне **напруження**; м'язова **напруга**, але **напруження** судинних стінок.

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» (керівники видавничого проєкту П.М. Мовчан, В.В. Німчук, В.Й. Клічак) у поясненні лексем **напруга** і **напруження** як приклади подає *жити у постійній напрузі, напруження з робочою силою, внутрішнє напруження металу, а також нервові напруження* (ВТССУМ2: 605). А в довіднику з українського слововживання читаємо, що правильно *нервова напруга* [4: 26].

У тритомному російсько-українському словнику до російського «напряжение» наведено: «состояние — напруження, напруга, натягнення; сосредоточение сил, внимания и т. п. — напруження, напруга; натянутость — напруження; физ., техн. — напруга» (РУС II: 67).

«Словник синонімів української мови» **напруження** і **напругу** подає як синоніми. Зокрема, щодо слова **напруга** наведено «див. 1, 2, 4 напруження», а саме: «1. напруження (затрата великих фізичних або душевних сил під час виконання, здійснення чого-небудь), напруга, напруженість, зусилля, силкування... 2. напруження (стан посиленої, інтенсивної діяльності кого, чого-небудь), напруга, напруженість, кипіння...

4. напруження (стан внутрішньої зосередженості, мобілізованості перед можливою несподіванкою, небезпекою і т. ін.), напруга, напруженість, настороженість, насторога...» (ССУМ I: 920–921).

Труднощі з уживанням цього слова пов'язані з перекладом із російської мови. У російській є «напряжение», а в українській — **напруження** і **напруга** (УРС: 405). Лексему **напруга** варто вживати як технічний, фізичний термін: *амплітудна напруга, анодна напруга, вібраційна напруга, вихідна напруга, допустима напруга, зарядна напруга, контактна напруга, фазна напруга* та ін. (РУСНТ МФТН: 366). Наприклад: *Усю гору перетинають ажурні металеві опори, по яких біжать проводи високої напруги; У виселок нещодавно провели електрику, але напруга була дуже слабка* (СУМ V: 162). А в інших випадках замість російського «напряжение» писати **напруження** [17], зокрема, *альтераційне напруження, увіднотонове напруження, каденийне, напруження у вимові, політичне напруження, соціальне напруження* (РУСНТ СН: 262). Наприклад: *Вона жила у вічному напруженні...* (М. Коцюбинський); *Втомлена від надлюдського душевного напруження, Катерина... припала головою до паперів; Всі слухачі перебувають у дуже нервовому напруженні...* (О. Довженко); *В момент крайнього напруження боротьби...; Треба було знову пережити смертельне напруження бою; Науковці прагнуть вивести нові культури різного строку дозрівання, щоб полегшити у жнива напруження робіт; У роки, коли буває великий урожай, створюється напруження з робочою силою і транспортом* (СУМ V: 163).

У вищенаведених реченнях з газет, на нашу думку, замість лексеми **напруга** правильно писати **напруження**: *...змальовує пікові ситуації напруження, де матадор зливається з биком...; ...можуть викликати соціальне напруження в Україні; ...посилення напруження між Сирією та Туреччиною; ...викликало сильне соціальне напруження у ветеранському середовищі.*

Є труднощі у вживанні лексеми **відбивати**. Наприклад, читаємо: *...жанрове кіно, яке має і впливати на мільйони споживачів, і відбивати їхні настрої* (27.01.2021); *Камерна музика... здатна... відбивати найглибші відчуття... композитора* (29.02.2020); *...розвиток подій... не відбивається... на політичному вимірі вирішення конфлікту...* (03.12.2020); *...відбиваючи дух конкретного часу...* (22.01.2021); *...війна відбивається у фільмах...* (15.01.2021); *...це відбивається в заявах... президента...* (16.09.2020).

У тритомному російсько-українському словнику наведено такі відповідники до російського слова «отражать»: «1. (удар, нападение) відбивати... 2. (возражение, нападки и т. п.) відбивати... 3. (отбрасывать в обратном направлении) відбивати, рідко відкидати... 4. (воспроизводить, передавать что-либо) відбивати, відображати...» (РУС II: 406). «Русско-український словарь синонимов» подає такі українські відповідники до слова «отразить» (изобразить в произведениях искусства факты, события, явления, лица и т. п.): *відбити, відобразити, віддзеркалити* (РУСС: 143). А в словнику складної лексики С. Караванського серед українських відповідників до слів «отражать», «отражение» немає ні *відобразити*, ні *відображення* [9: 36].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» слова **відбивати** і **відображати** подано як синоніми. Зокрема, друге значення слова **відображати** трактовано як «те саме, що віддзеркалювати, відбивати» (ВТССУМ1: 175). А в словниковій статті до слова **відбивати** зазначено, що у переносному значенні «виражати чий-небудь внутрішні якості або властивості. // Відображати, виражати... Відтворювати, зображати, втілювати в образах життя, ідеї і т. ін.» (там само: 164). У цьому словнику також читаємо: *крива лінія, яка відбиває зміни будь-якого показника* (там само: 524); *відбивається ставлення інших осіб до суб'єкта* (там само: 631); *сукупність... умов у даній місцевості, що відбиваються на якості... спостережень* (там само: 44); *план, що відбиває витрати коштів* (там само: 105); *галюцинації, що відбивають зміст емоційно забарвлених переживань* (там само: 220); *положення якої-небудь науки, що відбиває причинно-наслідковий зв'язок* (там само: 397); *лінія, що відбиває частоту серцевих скорочень* (там само: 525); *художній образ, який умовно відбиває яку-небудь думку, ідею, почуття і т. ін.* (там само: 1315); *сигнальний щит із світловими чи електромагнітними показниками, що відбивають стан контрольованого устаткування* (там само: 1425). І в «Словнику української мови» (у 20 томах) у словниковій статті лексеми **відбивати** також зазначено «перен. Виразити чий-небудь внутрішні якості або властивості... Лікар посміхнувся приємною теплою посмішкою, що відбивала його душевну врівноваженість і певність своїх дій... Відображати, виражати. Категорія «продуктивні сили» відбиває відносини між людиною і природою. Запорізька Січ відбивала прагнення українського народу визволитися від іноземних поневолювачів. Діалекти можуть відбивати особливості племінних мов... Відтворювати, зображати, втілювати в образах життя ідеї і т. ін. Словник української мови П. Білецького-Носенка відбиває українську мову першої половини XIX ст...» (СУМ ONLINE). Також подано *Істотною ознакою предмета називається та ознака, яка відбиває корінну, найбільш важливу властивість предмета* (там само). У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» у словниковій статті лексеми **відбивати** наведено такі приклади: *Усмішка відбиває душевну врівноваженість; Відбивати дійсність у мистецтві; Своє відбиття у дзеркалі; Відбиття подиву в очах; Відбиття в свідомості об'єктивної дійсності* (ВТССУМ2: 131). Однак у значеннях «виражати чий-небудь внутрішні якості або властивості... відображати, виражати... відтворювати, зображати, втілювати в образах життя, ідеї і т. ін.» (СУМ ONLINE), як читаємо у словниковій статті слова **відбивати**, варто вживати **відображати** або **віддзеркалювати** [16]. Наприклад, *Мужність, пильність, незламну стійкість радянських прикордонників, їхні високі моральні якості відображає фільм «Блакитна стріла»; Артистові сцени потрібно... уміти вбирати в себе дійсний, реальний матеріал, щоб потім проїняти його вогнем своєї обдарованості і відобразити перед глядачем тип з усією характерною життєвою правдою; Семирічний план став кровною справою всього народу, бо він відобразив його думи і сподівання; Староруське письменство... дуже обмежено відобразило сучасну йому живу мову* (СУМ I: 613); *Її обличчя*

віддзеркалювало мажорний настрій батька...; Дружба народів віддзеркалює в собі дружбу двох великих культур (там само: 579).

На нашу думку, у вищенаведених реченнях з газетних публікацій правильно писати: *...жанрове кіно, яке має і впливати на мільйони споживачів, і відображати* (або *віддзеркалювати*) *їхні настрої; Камерна музика... здатна... відображати* (або *віддзеркалювати*) *найглибші відчуття... композитора; ...розвиток подій... не відображається... на політичному вимірі вирішення конфлікту...; ...відображаючи дух конкретного часу...; ...війна відображається у фільмах...; ...це відображається в заявах... президента.*

У газетних публікаціях виявляємо, що журналісти часто вживають прислівник *пізніше*, замінюючи ним *потім* і *згодом*: *...один із радників... запросив дві знімальні групи... щоб висвітлити подію. Пізніше... стало відомо... (12.01.2021); ...пожежа у приміщенні торгового центру «Епіцентр» у Первомайську виникла о 12:58... Пізніше... повідомили... (02.02.2021); За місяць... його стан став поліпшуватися. Пізніше він розповів... (27.08.2020); Йдеться про події 2012 року. ...вийшов на свободу під заставу, не з'явився в суд... Пізніше влада... закрила цю справу (24.02.2020); Пізніше вийшла низка царських указів... (03.02.2021); Пізніше міністр... зазначив... (05.02.2021); ...«Книгарня Є»... на своїй сторінці... розмістила пост... Пізніше «Книгарня Є» уточнила свою позицію... (18.09.2020).*

У словниках *пізніше*, *потім* і *згодом* подано як синоніми. Зокрема, у словниковій статті лексеми *пізніше* «Словника синонімів української мови» написано «див. згодом» (ССУМ II: 231), а в словниковій статті лексеми *згодом* наведено «через деякий час після чогось, пізніше...» (там само I: 598). «Великий тлумачний словник сучасної української мови» пояснює, що *згодом* — це «через деякий час (після настання дії у минулому або майбутньому); пізніше, потім...» (ВТССУМ2: 364). А у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» зазначено: «з бігом часу» — «згодом, пізніше, в пізнішому розвитку подій» (ВТССУМ1: 79); «потім» — «...через деякий час, іншим разом; згодом, пізніше...» (там само: 1089); «згодом» — «...пізніше, потім» (там само: 452); «іншим часом» — «згодом, колись, пізніше» (там само: 1594). У цьому словнику наведено такі приклади: *неприспосованість окремих груп організацій до змінних конкретних умов існування, що пізніше зумовлює вимирання цих груп* (там само: 494), *мали військовий характер; пізніше до них ввели музичні змагання* (там само: 526), *одне з корінних племен, пізніше — ранньофеодальна держава...* (там само: 551), *рід волинки, пізніше — духовий язичковий музичний інструмент...* (там само: 575).

Хоч пояснення прикметника *пізній* чітке і зрозуміле: «1. Який наближається до свого кінця, який уже спливає (про час року, частину доби і т. ін.). // Який перебуває на останньому етапі, ступені свого розвитку; який становить кінцевий етап, ступінь у розвитку чого-небудь. 2. Який діє, має місце і т. ін. дуже пізно увечері, вночі. 3. Який настає, з'являється і т. ін. після звичайного, встановленого, потрібного часу або занадто пізно. 4. Якого висівають або який дозріває після інших, йому подібних»

(там само: 971). І в російсько-українському словнику до лексеми «позже» подано «пізніше, пізніш; не позже двух [часов] не пізніше другої [години]; позже всех пізніше від усіх (за всіх, всіх)» (РУС II: 686).

Пізніше — це після визначеного часу, через деякий час порівняно з іншими (російською мовою «позже, позднее» (УРС: 551). Відповідно «запізній», «запізнений», «запізнілий», «спізнений», «спізнілий», «припізнений» (РУСС: 1590), «запізно», «запізвився», «запізнення» та ін. **Пізніше** — це антонім до **раніше**. А **раніше**, як зазначає І. Огієнко, «в українській мові визначає тільки “перше” або “рано”. Напр[иклад]: *Я вернуся додому раніше, як ти. Я встаю раніше від тебе. Сьогодні я встану раніше. Прийду до тебе раніше... я все вставав раніше від тебе, а тепер спізнююсь*» [12]. Правильно *народився (народилася) раніше або пізніше на рік від іншого брата (іншої сестри)* (ВТССУМ1: 1004); *Найраніше встає мати; Найпізніше повертається син* [3: 313].

Згодом — це через деякий час після чогось (російською мовою «спустя некоторое время», «через некоторое время»; «со временем», «впоследствии» (УРС: 260). Наприклад, *автомобіль — захисне пристосування тварин, що полягає у мимовільному відокремленні частини тіла, що згодом відновлюється* [ВТССУМ1: 8]; *масонство — релігійно-етичний рух, що виник на початку 18 ст. в Англії, а згодом поширився у вигляді таємних товариств* [там само: 650]; *Згодом ми почули чийсь кроки...* (Леся Українка); *Оглянулася і Катря до порога, бо чула, як грюкнули сінешні двері. Згодом рипнули хатні...* (А. Головка); *Старі помовчали, зітхнули глибоко, а трохи згодом поснули* (М. Коцюбинський) (СУМ III: 518); *У відсвітах вогнища деякий час видно було його постать, що віддалялась, а згодом і зовсім зникла в темряві* (Г. Тютюнник) (ССУМ II: 598).

Потім — це після чогось, позначення послідовності в часі чи в просторі, коли немає чіткої вказівки на час (російською мовою «потом, после»; «впоследствии (по прошествии некоторого времени)» (УРС: 612). Наприклад, *дихотомія — послідовне ділення цілого на дві частини, потім кожної частини знову на дві і т. д.* (ВТССУМ1: 301); *двокомпонентний — ...споживачі оплачують фіксовану суму за доступ до послуги, а потім оплачують саму послугу* (там само: 276); *Ішли, ішли, а потім стали* (Т. Шевченко); *Дочка глянула на матір, потім на батька і знову перевела очі на матір* (Панас Мирний); *Урядник люто підняв нагайку, махнув нею в повітрі, потім скочив на коня...* (М. Стельмах); *Таким він зробився красенем невимовленим... що хто його уперше стрічав, то й стане перед ним й оніміє, і потім ніколи вже не зміг забути його обличчя красного* (Марко Вовчок); *Чисте незаросле місце то зужувалося... то місцями розходилося... потім знову зужувалося* (І. Нечуй-Левицький); *Попереду пішли... стрілецькі роти, потім штаб батальйону, потім рота Брянського* (О. Гончар) (СУМ VII: 410) [18].

Прислівник **потім** (не **пізніше**) правильно вжито в реченні «*Аж потім, коли козацька доля кинула його, молодого лицаря, на морській хвилі, він побачив, що є й це така сама... краса...*» у творі С. Черкасенка «Схід сонця в степу»,

який І. Огієнко подає у «Практичних лекціях літературної мови» [15]. Жодне зі значень лексеми *пiзнiше* тут не підходить. Як і не підходить до вищенаведених прикладів з газет. На наш погляд, треба писати: *...один із радників... запросив дві знімальні групи... щоб висвітлити подію. Потім... стало відомо...; ...пожежа у приміщенні торгового центру «Епіцентр» у Первомайську виникла о 12:58... Згодом... повідомили...; За місяць... його стан став поліпшуватися. Згодом він розповів...; Йдеться про події 2012 року. ...вийшов на свободу під заставу, не з'явився в суд... Згодом влада... закрила цю справу; Згодом (або *потім*) вийшла низка царських указів...; Потім (або *згодом*) міністр... зазначив...; ...«Книгарня Є»... на своїй сторінці... розмістила пост... Згодом «Книгарня Є» уточнила свою позицію.*

Точність слововживання є «запорукою доступності, естетичного впливу і дієвості газетного матеріалу» [6: 57]. З огляду на це важливо аналізувати неправильне / правильне подання лексем у журналістських текстах, подавати відповідники правильного вживання, звертаючи на них увагу журналістів, а також редакторів і коректорів. Водночас на цих прикладах варто навчати студентів-журналістів, адже якість журналістського тексту залежить від незамінної особистості освіченого українського журналіста, який добиратиме правильний / точний відповідник, а не користуватиметься автоматичним перекладачем.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ВТССУМ1	— Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь, 2007.
ВТССУМ2	— Великий тлумачний словник сучасної української мови. Кер. вид. проекту П.М. Мовчан, В.В. Німчук, В.Й. Клічак. Київ, 2009.
РУСНТ МФТН	— Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос. Укладачі: В.В. Гейченко, В.М. Завірюхіна, О.О. Зеленюк та ін. Київ, 1998.
РУСНТ СН	— Російсько-український словник наукової термінології: Суспільні науки. Укладачі: Й.Д. Андерш, С.В. Воробйова, М.В. Кравченко та ін. Київ, 1994.
РУС	— Русско-украинский словарь: в 3 т. Київ, 1980–1981.
РУСС	— Русско-украинский словарь синонимов. Н.П. Башнякова, Г.П. Вишневецкая, Н.Н. Пилинский и др.; под ред. Н. Н. Пилинского. Киев, 1995.
ССУМ	— Словник синонімів української мови: у 2 т. Укладачі: А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та ін. Київ, 1999–2000.
СУМ	— Словник української мови: в 11 т. Київ, 1970–1980.
СУМ ONLINE	— Словник української мови ONLINE. URL: https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=56140&page=1790
УРС	— Українсько-російський словник. Уклад.: В.С. Ільїн, К.П. Дорошенко, С.П. Левченко та ін. Київ, 1976.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко-Давидович Б.Д. Як ми говоримо. Київ, 1970. URL: <http://shron1.chtyvo.org.ua>.
2. Васильєва В.В. От літературного редакування к критике медиаречи. *Филология в XXI веке*. 2019. С. 39–43. URL: <https://pureportal.spbu.ru/ru/publications/from-literary-editing-to-media-rech-critique>
3. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. Київ, 2004.

4. Волошак М. Неправильно — правильно. Довідник з українського слововживання: За матеріалами засобів масової інформації. Київ, 2003.
5. Гладкий М. Наша газетна мова. Харків, 1928. URL: <http://elib.nlu.org.ua>
6. Григораш Д.С. Теорія і практика редагування газети. Львів, 1966.
7. Ермоленко С.Я. Сучасні проблеми дослідження літературної мови. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2001. Вип. IV. С. 7–8.
8. Жолнеревич П. Уровни редакторського аналізу і критика речі. *Журнал Белорусского государственного университета. Журналистика. Педагогика*. 2020. № 2. С. 47–54. URL: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/253973>
9. Караванський С. Російсько-український словник складної лексики. Київ, 1998.
10. Мірченко М.В. Основи екології української літературної мови: проблеми, можливості, перспективи. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2014. Вип. 50. С. 16–19. URL: <https://lingvjv.oa.edu.ua/articles/2014/n50/5.pdf>
11. Огієнко І. Мова наших часописів. *Рідна мова*. 1936. Ч. 9. С. 408.
12. Огієнко І. Москалізми в українській мові. Давніше, а не раніше. *Рідна мова*. 1933. Ч. 1. С. 13–14.
13. Огієнко І. Наша часописна мова. *Рідна мова*. 1933. Ч. 9. С. 289–294; 1936. Ч. 6. С. 260.
14. Огієнко І. Стилiстично-синтаксичні нариси. *Рідна мова*. 1936. Ч. 9. С. 387–388.
15. Практичні лекції літературної мови. *Рідна мова*. 1936. Ч. 3. С. 124.
16. Ріпей М. Лексеми «відбивати» і «дозволяти» в газетних матеріалах. *Вісник Львівського ун-ту. Серія журналістика*. 2018. Вип. 44. С. 296–302.
17. Ріпей М. Ненормативне вживання лексем «відсутність» і «напруга» в газетних матеріалах. *Вісник Львівського ун-ту. Серія журналістика*. 2012. Вип. 33. С. 249–254.
18. Ріпей М. Прислівники «пізніше», «потім» і «згодом» в українській мові. *Дивослово*. 2013. № 3. С. 48–49.
19. Рязанцева Д. Порушення норми при ступенюванні прикметників. *Культура слова*. 2011. Вип. 74. С. 70–74.
20. Соколова С., Бибик С. Українська мова в сучасних засобах масової комунікації: проблеми культури мови, стилістики та соціолінгвістики. *Українська мова*. 2014. № 2. С. 133–145.
21. Солганик Г.Я. Язык современных СМИ. *Журналистика и культура русской речи*. 2004. № 1. URL: https://25111993.myl.ru/publ/interest/zhurnalistika/grigorij_jakovlevich_solganik_jazyk_sovremennykh_smi.
22. Шашкевич І.А., Ковтун Б.В., Манич А.М. Лексичні помилки в українській мові. *Матеріали XLVIII науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ* (м. Вінниця, 13–15 березня 2019 р.). URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2019/paper/view/7461>.
23. Цветова Н.С. Критика медиаречи как вектор развития медиалингвистики. *Медиалингвистика*. 2020. № 7 (3). С. 280–292. URL: <https://medialing.ru/issues/medialingvistika-2020-7-3.pdf>.

LEGEND

- ВТССУМ1 — Busel, V.T. (ed.) (2007). *Large Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian*. Kyiv; Irpin' (in Ukrainian).
- ВТССУМ2 — Movchan, P.M., Nimchuk, V.V., Klichak, V.Y. (eds.) (2009). *Large Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian*. Kyiv (in Ukrainian).
- РУСНТ МФТН — Heichenko, V.V., Zaviriukhina, et al. (eds.) (1998). *Russian-Ukrainian Dictionary of Scientific Terminology: Mathematics, Physics, and Machinery. Earth and Space Sciences*. Kyiv (in Russian and Ukrainian).
- РУСНТ СН — Andersh, J.D., Vorobiova, S.V., et al. (eds.) (1994). *Russian-Ukrainian Dictionary of Scientific Terminology: Social Sciences*. Kyiv (in Russian and Ukrainian).

- РУС — *Russian-Ukrainian Dictionary*, 3 vols. (1980–1981). Kyiv (in Russian and Ukrainian).
- РУСС — Bashnyakova, N.P., *Vishnevaya*, et al. (eds.) (1995). *Russian-Ukrainian dictionary of Synonyms*. Kyiv (in Russian and Ukrainian).
- ССУМ — Buriachok, A.A., Hnatiuk, H.M., et al. (eds.) (1999–2000). *Dictionary of Synonyms of the Ukrainian Language*, 2 vols. Kyiv (in Ukrainian).
- СУМ — *Dictionary of the Ukrainian Language*, 11 vols. (1970–1980). Kyiv (in Ukrainian).
- СУМ ONLINE — *Dictionary of the Ukrainian Language ONLINE*. URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=56140&page=1790> (in Ukrainian).
- УРС — Ilyin, V.S., Doroshenko, K.P., et al. (eds.) (1976). *Ukrainian-Russian Dictionary*. Kyiv (in Ukrainian and Russian)

REFERENCES

1. Antonenko-Davydovych, B. (1970). *As We Speak*. Kyiv. URL: <http://shron1.chtyvo.org.ua> (in Ukrainian).
2. Vasileva, V.V. (2019). From literary editing to criticism of media speech. *Philology in the 21st century*, 39–43. URL: <https://pureportal.spbu.ru/publications/from-literary-editing-to-media-rech-critique> (in Russian).
3. Vykhoanets', I., Horodens'ka, K. (2004). *A Theoretical Morphology of the Ukrainian Language*. Kyiv (in Ukrainian).
4. Voloshchak, M. (2003). *Wrong-Correct. Handbook of Ukrainian Word Usage: Based on Media Materials*. Kyiv (in Ukrainian).
5. Hladkyi, M. (1928). *Our Newspaper Language*. Kharkiv (in Ukrainian).
6. Hryhorash, D.S. (1966). *Theory and Practice of Newspaper Editing*. Lviv (in Ukrainian).
7. Yermolenko, S.Ya. (2001). Modern problems of literary language research. *Current Problems of Ukrainian Linguistics: Theory and Practice* 4, 7–8 (in Ukrainian).
8. Zholnerevich, P. (2020). Levels of editorial analysis and critique of speech. *Journal of the Belarusian State University. Journalism. Pedagogy* 2, 47–54. URL: <https://elib.bsu.by/handle/123456789/253973> (in Russian).
9. Karavans'kyi, S. (1998). *The Russian-Ukrainian Dictionary of Difficult Words*. Kyiv (in Ukrainian).
10. Mirchenko, M.V. (2014). Fundamentals of ecology of the Ukrainian literary language: Problems, opportunities, and prospects. *Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy. Philological Series* 50, 16–19. URL: <https://lingvj.oa.edu.ua/articles/2014/n50/5.pdf> (in Ukrainian).
11. Ohiienko, I. (1936). Language of our magazines. *Native language* 9, 408 (in Ukrainian).
12. Ohiienko, I. (1933). Moscalisms in the Ukrainian language. *Davniše, not raniše*. *Native language* 1, 13–14 (in Ukrainian).
13. Ohiienko, I. (1933, 1936). Our journal language. *Native language* 9, 289–294; 6, 260 (in Ukrainian).
14. Ohiienko, I. (1936). Stylistic and syntactic essays. *Native language* 9, 387–388 (in Ukrainian).
15. Ohiienko, I. (1936). Practical lectures of literary language. *Native language* 3, 124 (in Ukrainian).
16. Ripei, M. (2018). Lexemes *to reflect* and *to allow* in newspaper materials. *Bulletin of Lviv University. Series Journalism* 44, 296–302 (in Ukrainian).
17. Ripei, M. (2012). Non-normative use of the lexemes *absence* and *tension* in newspaper materials. *Bulletin of Lviv University. Series Journalism* 33, 249–254 (in Ukrainian).
18. Ripei, M. (2013). Adverbs *pizniše*, *potim*, and *zhodom* in the Ukrainian language. *Dyvoslovo* 3, 48–49 (in Ukrainian).
19. Riazantseva, D. (2011). Violation of the norm in the gradation of adjectives. *Linguistic Culture* 74, 70–74 (in Ukrainian).
20. Sokolova, S., Bybyk, S. (2014). Ukrainian language in modern mass media: Problems of language culture, stylistics, and sociolinguistics. *Ukrainian language* 2, 133–145 (in Ukrainian).
21. Solganik, G. Ja. (2004). Language of modern media. *Journalism and Culture of the Russian Language* 1. URL: https://25111993.myl.ru/publ/interest/zurnalisti_ka/grigorij_jakovlevich_solganik_jazyk_sovremennykh_smi (in Russian).

22. Stashkevych, I.A., Kovtun, B.V., Manych, A.M. (2019). Lexical errors in the Ukrainian language. *Proceedings of the XLVIII Scientific and Technical Conference of VNTU Departments* (Vinnytsia, March 13–15, 2019). URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2019/paper/view/7461> (in Ukrainian).
23. Tsvetova, N.S. (2020). Critique of media speech as a vector of development of medialogistics. *Medialogistics* 7 (3), 280–292. URL: <https://medialog.ru/issues/medialogvistika-2020-7-3.pdf> (in Russian).

Статтю отримано 01.03.2021

Mariia Ripei, Lecturer in the Department of Mass Media Language,
Ivan Franko National University of Lviv
49 Chuprynka St., Lviv 79044, Ukraine
E-mail: maria-kr@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-6040-3539>

VIOLATION OF THE LEXICAL NORM IN THE MODERN NEWSPAPER LANGUAGE

This article assesses language as a key component in the development of media linguistics. Given that the main purpose of “language criticism” is to identify and correct shortcomings, it is important to critically assess both incorrect and correct options when dealing with language products. The paper puts special emphasis on the language of the media which needs to be normative. The author explores the development of newspaper language in terms of lexical norm violation in the 1920s and 1930s.

This article discusses equivalents to non-normative use of words in the daily all-Ukrainian newspaper *The Day*, one of the most popular publications in the ranking of national media. On the basis of various monolingual dictionaries of Standard Ukrainian and bilingual Russian-Ukrainian dictionaries, the author analyzes the use of tokens/lexemes *napruha* ‘voltage’, *vidbyvaty* ‘to reflect’, *pizniše* ‘later’ in newspaper publications. Thus, the word *napruha* ‘voltage’ should be used only as a technical, physical term; in other cases it is *napružennia* ‘tension’. When it comes to expression, reproduction, an embodiment in images, it is correct to use *vidobražaty* ‘to reflect, remind of’, *viddzerkaluvaty* ‘to mirror’ but not *vidbyvaty* ‘to reflect’. As for *pizniše* ‘later’, it indicates a period after the time mentioned. It differs in its lexical meaning from *zhodom* ‘afterwards’ (some time after something) and *potim* ‘later’ (happening after something, following in time or space, no clear indication of time).

Keywords: non-normative use, lexeme, dictionaries, newspaper publications.